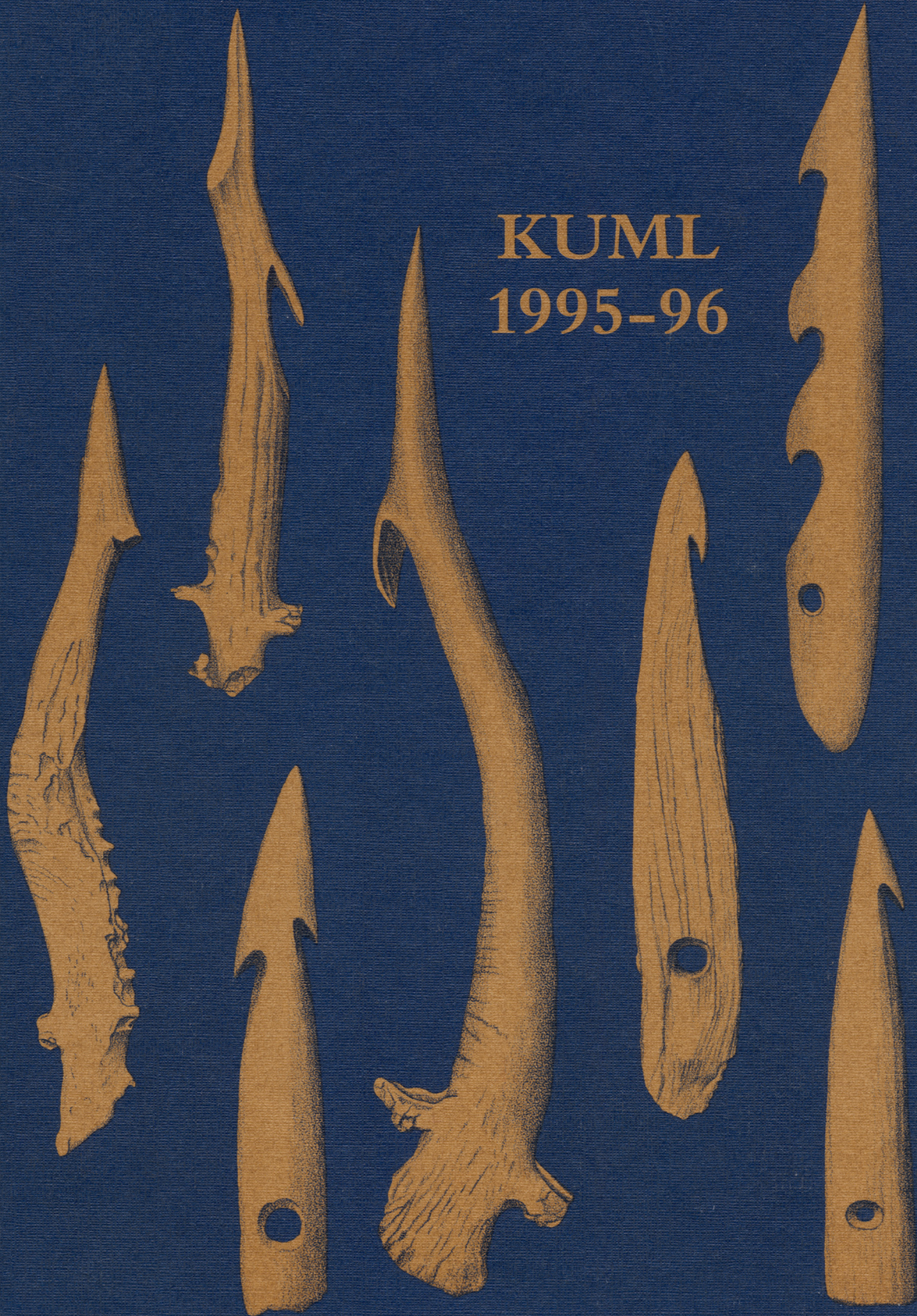

KUML
1995-96

KUML 1995-96

KUML 1995-96

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

Redaktion: Hans Jørgen Madsen og Jesper Laursen

---

*Omslag: Jørgen Mührmann-Lund
Grafisk tilrettelæggelse: Elsebet Morville
Tryk: Narayana Press*

---

*Skrift: Bembo 12/13
Papir: 115g Arctic Silk*

Copyright © 1997 by Jysk Arkæologisk Selskab

---

*ISBN 87-7288-592-0
ISSN 0454-6245*

Indhold/Contents

<i>Palle Friis: Poul Kjærums Worsaae-medailen 16. maj 1996</i>	7
Poul Kjærums Worsaae medal	10
<i>Ole Høiris: Kampen om stenalderen. Antropologiske bud på vor oprindelse i fortid og nutid</i>	13
Fight over the Stone Age	44
<i>Søren H. Andersen: Ertebølleharpuner og spækhuggertænder. Aspekter af marin fangst i Ertebølletid</i>	45
Ertebølle harpoons and killer whale teeth. Aspects of marine hunting in the Ertebølle period	97
<i>Klaus Ebbesen: Terningspil i yngre stenalder</i>	101
Dice and Dicing in the Stone Age	111
<i>Carsten Korthauer: En ældre romertidsgrav med guldmønt fra Jylland – samt nogle iagttagelser om møntomløb og –funktion i jernalderens Danmark</i>	113
An Early Roman Iron Age Grave containing a Roman Gold Coin	133
<i>Poul Mikkelsen og Lis Helles Olesen: Vendeldiget</i>	135
The Vendel Dike	147
<i>Jens Jeppesen og H.J. Madsen: Trækirke og stormandshal i Lisbjerg</i>	149
A Wooden church and Big Man’s Hall at Lisbjerg	169
<i>Mogens Rud: En skjult sandhed i Bayeux-tapetet? Hvad skulle Harald Godwinson i Normandiet?</i>	173
A hidden Revelation in the Bayeux tapestry? What was Harald Godwinson’s purpose in Normandy?	187
<i>Hans Skov: Udgravningerne ved Aarhus Katedralskole i 1994-95</i>	189
Excavations at Aarhus Cathedral School in 1994-95	206
<i>Jette Linaa Larsen: Skår i tusindtal - keramik fra Torvet i Horsens ca. 1300-1650</i>	207
Sherds by the thousand	237
<i>Jens Andersen: Jydepotter fra Brønderslev</i>	239
Jutish ware from Brønderslev	263
Jysk Arkæologisk Selskab 1995 og 1996	267

Skår i tusindtal

- keramik fra Torvet i Horsens ca. 1300-1650

Af JETTE LINAA LARSEN

Horsens er en by med en lang historie. Byen nævnes første gang omkring 1130 af den arabiske geograf Indrisi. I den tidlige middelalder bliver der slået mønt i byen af kongerne Svend Grathe (1146-57) og Valdemar den Store (1157-82). At byen havde en særlig tilknytning til kongemagten fremgår af indskriften REGIS HORSENES (Kongens Horsens) på en af Valdemars mønter.

I kongeligt eje var det middelalderlige Skt. Ibs Kapel, den nuværende Vor Frelsers Kirke ved byens torv. Af et pavebrev fremgår, at Valdemar Atterdag i 1351 donerede kapellet og den daværende sognekirke Vor Frue til Johannitterne i Antvorskov Kloster. I 1480 blev Skt. Ibs kapel byens sognekirke, en funktion, den beholdt indtil reformationen, hvor gråbrødrenes klosterkirke blev ny sognekirke. Skt. Ibs kapel, der blev omdøbt til Vor Frelsers kirke, fungerede herefter som anneks og begravelseskapel. Det er usikkert, om kapellet har hørt til en kongsgård, men vi ved, at Erik Menved i 1313 opfører en borg ved Horsens: sandsynligvis Bygholm, der omtales første gang i 1333 (1).

Udgravningen

Vor Frelsers kirke er antageligt opført 1225-50 (2). Der er ældre efterretninger om fund af grave i området, men i forbindelse med udgravninger i 1987-88 ved nordsiden af kirken blev der ikke påtruffet begravelser (3). Da den 1200 m² store torveplads syd for kirken skulle undersøges forud for en renovering, var spørgsmålet derfor, om der var kirkegård i dette område, eller om torvefunktionen var af middelalderlig oprindelse. Udgravningerne, der foregik i 1991 og 1992, viste ikke begravelser i området. Derimod konstateredes en række aktivitetsspor, hvoraf en stor del kunne knyttes til torvefunktionen. Denne artikels forfatter påtog sig arbejdet med bearbejdningen af den fundne keramik (4). Materialet har særlig interesse, da det i modsætning til de fleste andre fund giver et godt indtryk af keramikudviklingen i den sene middelalder og i renæssancen.

Aktiviteterne på torvet inddeles i ni faser. For de fundne anlæg se fig. 1 (5).

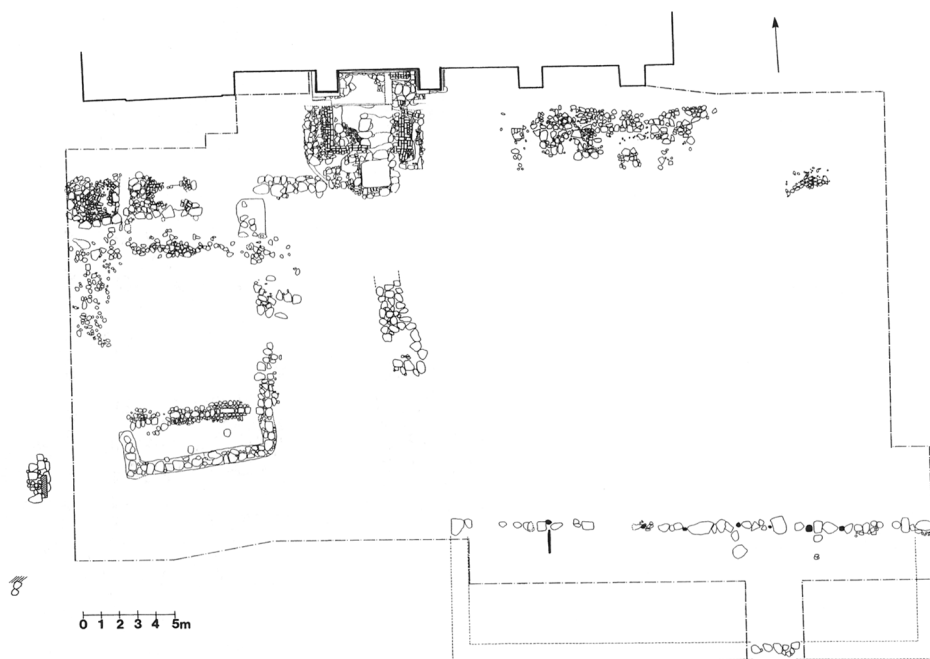

Fig. 1. Oversigt over fundne anlæg på Torvet i Horsens. I syd fundament til bod, i syd-vest fundament til formodet rådhus og i nord fundament til våbenhus. Tegning: Horsens Museum.

Overview of structures found in the market-place of Horsens. To the south the foundations of a bothy, to the south-west the foundations of the presumptive town-hall, and to the north the foundations of the chapel porch.

I fase 1 var det ældste anlæg et krumvægget langhus med tagbærende vægstolper, mindst 22,5 meter langt og 6 meter bredt, og på baggrund af hustypen kan det dateres til 1000-tallet. Som følge af en afgravning af pladsen, foretaget omkring 1300, var der kun få spor af aktiviteter yngre end langhuset og ældre end afgravningen. Under arbejdet med keramikken blev fasen delt i 1a og 1b.

I fase 2 udlægges en kompakt brolægning af småsten. Brolægningen, der må repræsentere den ældste torveflade, er sandsynligvis udlagt omkring 1300. Brolægningen har været sammenhængende med Gavlgade og Søndergade, medens Kippervig har været bebygget i middelalderen. I brolægningen sås spor af et hegn, der har adskilt kapellets område fra torvet.

I fase 3 gravedes en voldgrav gennem den ret nye torvebrolægning. Voldgraven, der var 2,5 meter dyb og 10 meter bred, har været delt i to sektioner af en jordbro, som førte ind til det befæstede areal. Det opgravede materiale er sandsynligvis blevet opkastet i en vold på gravens inder-side. Voldgraven har tilsyneladende ikke haft nogen sikring af kanten, der da også er skredet sammen flere gange, og graven synes kun at have fun-

geret i kort tid, før den atter blev tilkastet. Det store jordarbejde er sandsynligvis udført i hast som værn i en bestemt situation, muligvis foranlediget af et angreb af sørøvere i 1285 eller af bondeoprøret i 1313.

I fase 4 tilfyldes voldgraven, og torvebrølægningen udlægges på ny. På torvets vestlige del opføres et bindingsværkshus på 8 x 9 meter. Huset har langs hele sydsiden haft en smal udbygning, som kan tolkes som en søjlegang ud mod Søndergade. Huset kan være byens middelalderlige rådhus, der i så fald har haft en placering tæt op ad kapellet, som modsvarer placeringen af det middelalderlige rådhus i Århus (6). Endvidere opføres et våbenhus på kapellets sydside. Til våbenhuset hører en kraftigt dimensioneret færist, beregnet til at holde dyr ude fra kapellet. Fasen må dateres til midten af 1300-tallet.

I fase 5 får hele Torvet en ny brølægning af teglstensbrokker blandet med natursten. Langs kapellets sydfacade bygges lette trækonstruktioner; sandsynligvis handelsboder.

I fase 6 nedbrydes rådhuset, og den vestlige del af torvet planeres med store mængder teglbrokker. På torvets østlige del sker en opfyldning, hovedsageligt med gødning, hvilket tyder på, at her har været kvægmark. På pladsens sydøstlige hjørne opføres et hus i bindingsværk, antageligt en bod.

I fase 7 brølægges torvet atter og våbenhusets færist fyldes op.

I fase 8 nedbrydes våbenhuset, og den vestligste del af torvearealet skilles fra torvet med et hegn. Fund af kridtpiber tyder på, at hegnet er opført efter ca. 1600.

Fase 9 består af moderne forstyrrelser.

Keramikken

Foruden mange andre genstande blev der under udgravningen opsamlet store mængder keramik, godt 22.000 stykker (7). Keramikken blev udvalgt til bearbejdning, fordi den var aflejret over et meget langt tidsrum, der indbefattede senmiddelalder og renæssance, og fordi den gav muligheder for detaljerede oplysninger om kronologi og typologi på grund af de store mængder og de mange aktivitetsfaser.

Materialet er desværre meget knust, og karrenes former kunne derfor vanskeligt bestemmes. Knusningen er især voldsom i de ældste faser, hvorfor den ældre keramik i optællingerne er en smule overrepræsenteret i forhold til den senere aflejrte keramikmasse.

Hver fases indhold blev undersøgt for sig. For at få yderligere oplysninger om dateringerne blev særligt interessante fænomener placeret indenfor den enkelte fases lagfølge. Til slut dateredes faserne, hovedsageligt ved hjælp af de fundne mønter. Bearbejdning af de øvrige genstande vil muligvis kunne supplere disse dateringer.

I det følgende gennemgås keramikens fordeling i hver af de beskrevne ni faser. For keramikens fordeling i de enkelte faser henvises til fig. 2.

Fase 1a (900- og 1000-tallet)

I fase 1a fandtes kun få stykker keramik. Skårene er grå, gråbrune eller rødlige, blødt brændte og groft magrede med grus eller småsten. Godset er tykt, uregelmæssigt og groft formet, og overfladen er ru og forvitret. Et enkelt skår stammer fra et kar med flad bund, og alle de øvrige er karvægsskår. Skårene, der alle er ældre end langhuset, er typiske eksempler på vikingetidskeramik fra det østjyske område.

På grund af en afgravning af arealet forud for den første brolægning af Torvet savnes helt fund fra 1100-tallet i materialet. Fase 1a dateres på baggrund af keramikken til 900- og 1000-tallet.

Fase 1b (1200-tallet)

I fase 1b er der lidt mere keramik. Fasen domineres af gråbrændt lertøj. Hovedparten af de gråbrændte skår er mellemgrå eller mørkegrå i skærv og overflade. Skårene er mellemfint til groft magrede, og skærven har en grov og til tider lagdelt brudstruktur. Godset er middeltøkt til kraftigt med en ru overflade og er overvejende fintformet. Keramikken er hårdt brændt, og karvægsskår og rande kan være aftørret med en klud eller et stykke skind. Den gråbrændte keramik har været anvendt til potter og skåle eller fade (fig. 3-5).

Potterne findes med to randformer; en udadbøjet rand med hals (R2), og en udadbøjet rand med hulkehl på indersiden (R4). Skålene og fadene har kraftige rande med bølgeformede indtryk på randlæben (R7), men kan også have kraftigere indtryk på randlæben eller være helt uden indtryk. Fadene kan være af betydelig størrelse, med en diameter helt op til 50 cm. Gråvaren er helt overvejende håndformet, men enkelte skår fra drejede kar forekommer dog også i materialet.

Ved siden af denne hovedtype ses en variant med mørkegrå til sort overflade og skærv, grov brudstruktur og kraftigt gods. Denne keramik er oftest opbygget i hånden, hårdt brændt og har ofte en kornet overflade. Varianten udgør kun en lille del af den samlede mængde gråbrændt keramik (2-7%) frem til fase 6, hvorefter den forsvinder. Karformerne er potter eller skåle og fade med samme udformning som ved den mellemgrå hovedtype.

I fase 1b møder vi også glaseret keramik af højmiddelalderlig type. Keramikken er kraftigt rød til mørkrød, brunrød eller bleg rød. Overfladen er ofte rød og skærven grå eller gråbrun, men begge dele kan også være grå: godset er mellemfint magret, og overfladen er ofte ru og uregelmæssig; skårene ses både håndformede og drejede. Keramikken er overtrukket med en tynd blyglasur med nåleprikket struktur, helt overvejende på ydersiden af skårene. Glasuren kan være både rød og rødbrun

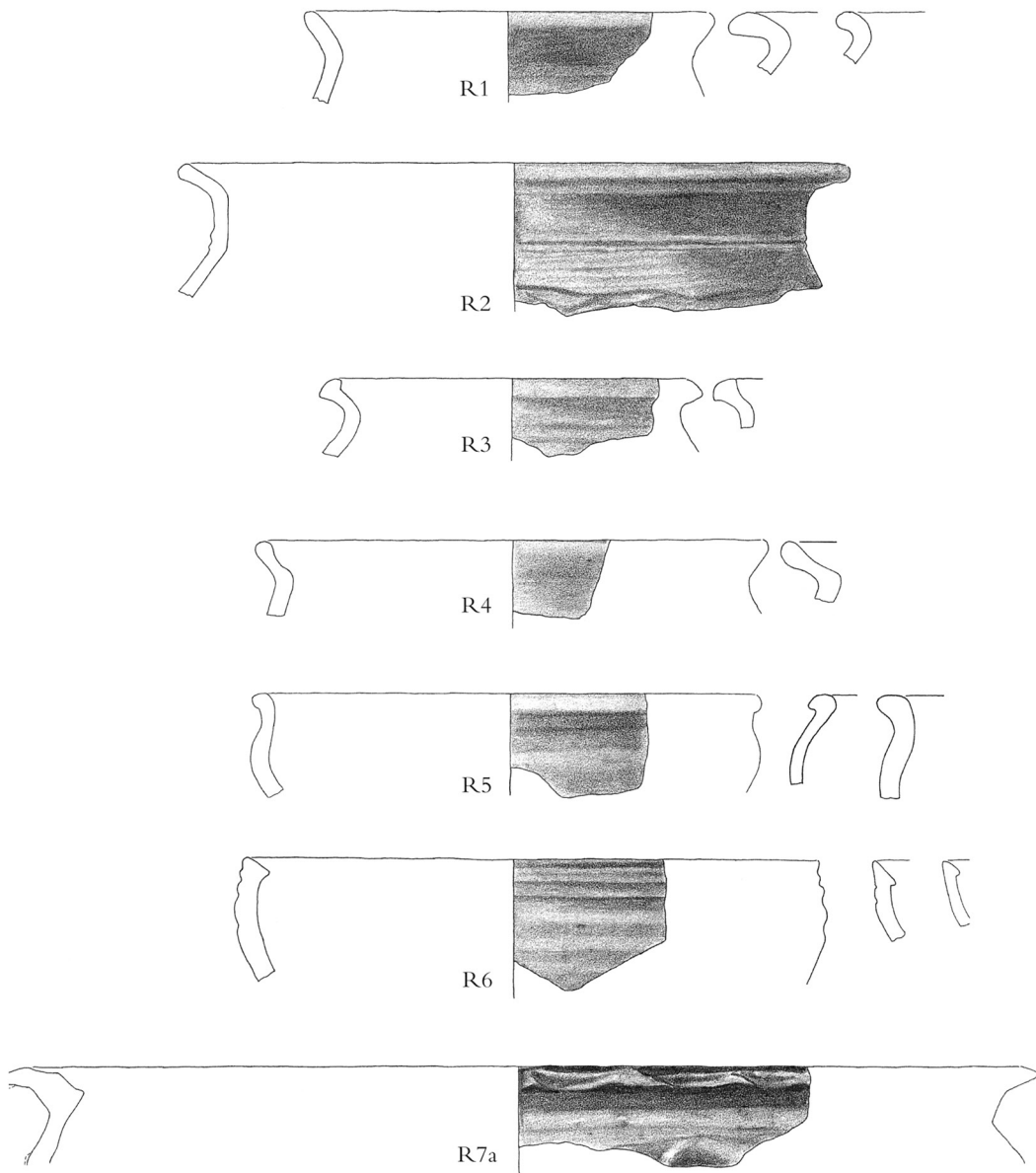

Fig. 3. Randtyper i gråvare: potter og skåle/fade, ca. 1250-1500.

Rim forms in grey-ware: pots and bowls/dishes.

eller grøn til brunlig. Sådanne skår er i denne fase fåtallige og stammer alle fra karvægge.

I fasen er der enkelte skår af importeret keramik; bugskår af kar fra Andenne og Siegburg. Et gråt skår med violet engobe er antageligt fra Rhinegnene.

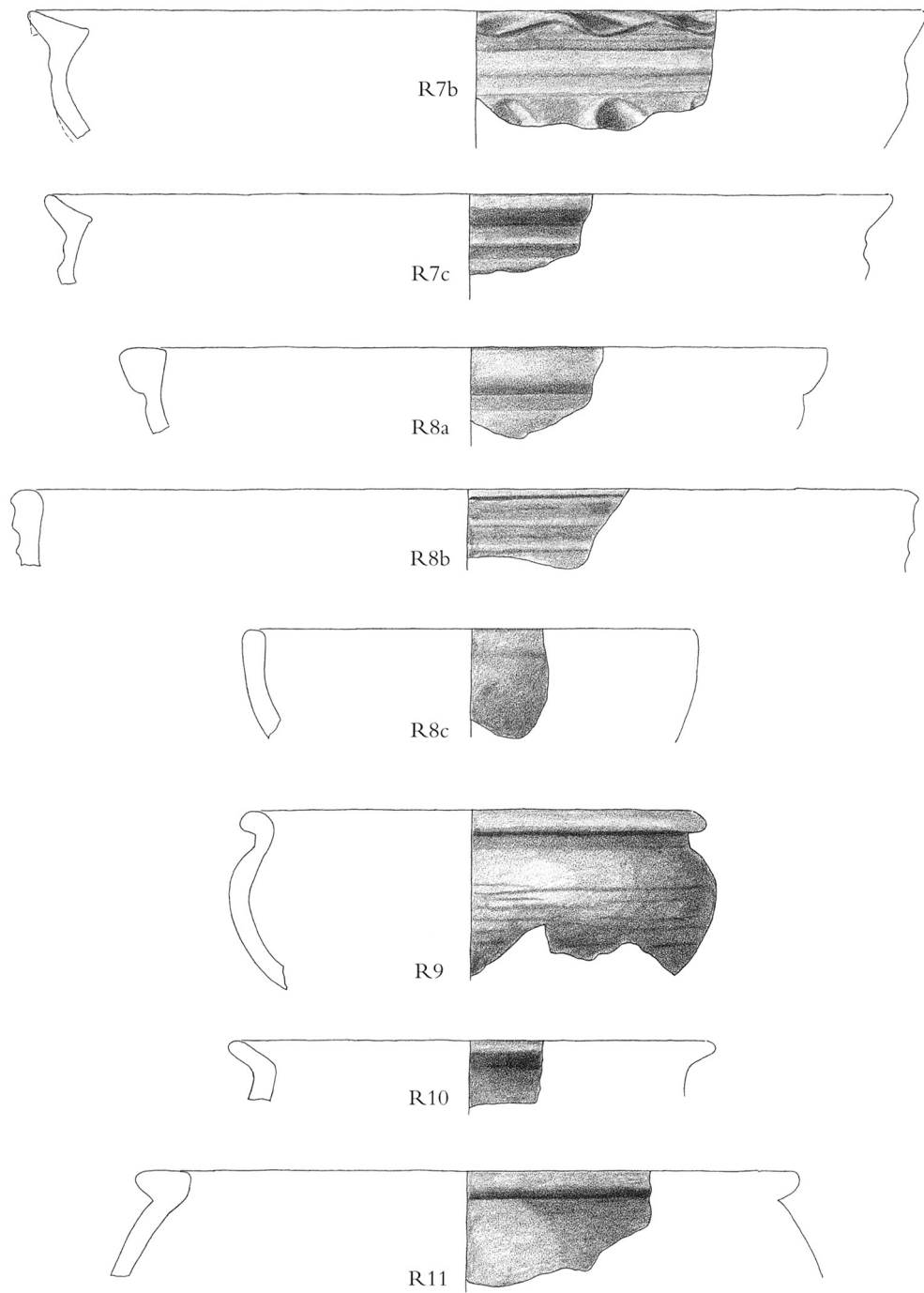

Fig. 4. Randtyper i gråvare: potter og skåle/fade, ca. 1250-1500.

Rim forms in grey-ware: pots and bowls/dishes.

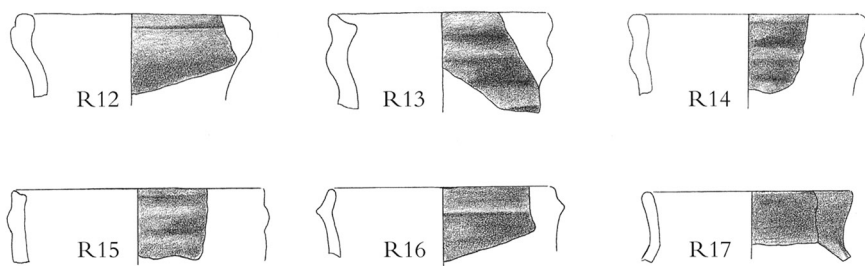

Fig. 5. Randtyper i gråvare: kander, ca. 1250-1500.
Rim forms in grey-ware: jugs.

Dateringen af materialet i fase 1b hviler hovedsageligt på den importerede keramik, der placerer fasen i 1200-tallets midte eller senere del (8). I øverste del af fase 1b fandtes en senmiddelalderlig mønt (9).

Fase 2 (omkring 1300)

Fase 2 kendetegnes ved en øget skårmængde. Som fase 1b domineres fase 2 af gråbrændt keramik, og både den mellemgrå hovedtype og den mørkegrå variant forekommer. Også 1200-tallets randformer, 2, 4 og 7, fortsætter. Nye former er potter med simpel udadbøjet rand (R1); eller med fortykket, facetteret rand (R3), samt skåle eller fade med opret, profileret rand (R8). Kanderne har opret, fortykket rand med vulst (R14). Potterne dekoreres med furer eller bølgestreger, og nogle har ører. Som i fase 1b er gråvaren oftest håndformet, men også kar med drejet randparti forekommer.

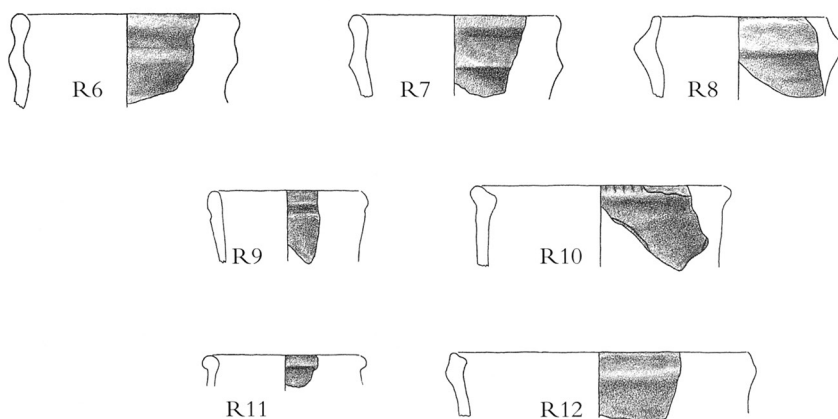

Fig. 6. Randtyper i blyglaseret keramik: kander, ca. 1300-1400.
Rim forms in lead-glazed pottery: jugs.

Den blyglaserede keramik er repræsenteret ved kanderande, enten let fortykkede med vulst på ydersiden (R6), eller oprette med indvendig læbe (R10) (fig. 6).

Hanke og flade bunde hører også til kanderne, der kan være både håndformede og drejede. Enkelte skår uden glasur er afslåede dele af glaserede kar.

I fasen forekommer kun få importerede skår. Et enkelt rødt skår med grøn glasur over hvid begitning er Brugge-vare, og fra Rhinegnene stammer en engoberet, grå bund af det såkaldte næstenstentøj.

I fase 2 blev der ikke fundet mønter, og fasen dateres således ud fra det importerede materiale. Det engoberede stentøj tyder på, at der har været aktivitet i eller efter anden halvdel af 1200-tallet, og det nederlandske skår hører til i sidste del af 1200-tallet og første del af 1300-tallet. På denne baggrund må fasen dateres til tiden omkring 1300.

Fase 3 (første del af 1300-tallet)

Med fase 3 forøges antallet af skår. Den hårdtbrændte gråvare dominerer fortsat, og den mellemgrå hovedtype ses oftest ved siden af en lille del af den mørkegrå. En ny variant, fintmagrede og fintformede skår med lys grå skærv, fin brudstruktur og glat overflade, ses også. Denne keramiktype der ses som potter og kander, udgør 4-9 % af gråvaren til og med fase 6, hvorefter den går af brug. 1200-tallets karformer fortsætter i denne fase. Potter og kander ses med samme former som i fase 2, og de første pottetæer og grebplader dukker op i materialet. Nye former er en opret skål- eller fadrand med indvendig læbe (R6) og en opret, jævnbred kanderand (R17). Kanderanden R14 ses ikke i denne fase. Kandehankene er D-formede med kehl på oversiden. De fleste kar er stadig formet i hånden, men drejede randskår er blevet mere udbredte. Dekorationen består af drejefurer og almindelige furer.

Den blyglaserede keramik i denne fase stammer oftest fra udvendigt glaserede kander. Den eneste kanderand er indadbøjet med skarp vulst på ydersiden (R8). Kandebundene er forsynet med standfodder. De fleste kander er drejede, men der findes også enkelte helt eller delvist håndformede kander i materialet. Kanderne dekoreres med drejefurer, lister med pindstik og pålagte skæl bemalet med sort farve. Tæer og ører med udvendig glasur viser, at der er glaserede potter i materialet. Som i fase 2 må enkelte rødbrændte skår uden glasur opfattes som dele af glaserede kar.

Den importerede keramik er mere varieret i denne fase end i den foregående. Fra Belgien eller Nordtyskland er to små skår. Fra Rhinegnene stammer to engoberede stykker næstenstentøj, og to bundskår med lille stejl bølgefod er fra Nordtyskland. Af dateringsmæssig værdi er fem stykker fuldsintret stentøj fra Langerwehe og Siegburg.

Fasen placeres omkring eller efter første tredjedel af 1300-tallet på grund af det fuldsintrede stentøj, der ikke kan forventes at være tilstede førend dette tidspunkt (10).

Fase 4 (midten af 1300-tallet)

Fase 4 er karakteriseret ved en stor forøgelse af keramikmængden. Det store antal skår indebærer samtidig en større variation i denne fase end i de tidligere.

Den betydelige dominans af gråbrændt keramik fortsætter, og stadig dominerer hovedtypen over de få skår af mørke og lyse varianter. Samtlige former fra den foregående fase genfindes i denne. Potteranden R3 er hyppigst, men også R1, 2 og 4 er til stede. Potteben og -tæer ses nu oftere. Standfladen er den almindeligste afslutning på tæerne, men udknebnene eller ombøjede afslutninger er også til stede. Desuden findes potteører og grebplader. Skåle eller fade med kraftige rande (R7) med varianter er hyppigste karform, medens potterne udgør en mindre del af formforrådet. Nye randformer er en fortykket skål/fadrand (R5), og en skål/fadrand med udadbøjet, fortykket og afrundet rand (R9). Kanderanden R17 fra fase 3 fortsætter, og der kommer flere oprette rande med vulst til i materialet (R13, 14, 15 og 16). Kandehankene er D-formede med en eller flere kehle. Kandebundene har glat standfod eller skrå, kraftige indtryk. Kanderne kan enten være håndformede eller helt drejede. Håndformede potter og skåle er stadigt hyppigst, men mange potter har drejet randparti. Det er blevet mere almindeligt at overfladebehandle karrene, især ses aftørring af karoverfladen. En lille del af karrene, især potter og skåle/fade med randene R2 og 9, har glittede striber på yderside og randparti. Karrene dekorerer fortsat med drejefurer og furer, men der ses også bølgestreger, pindstik, fingerindtryk og lister.

Den blyglaserede keramik er repræsenteret ved mange skår fra glaserede kander. Kanderanden R8 ses fortsat, og til denne kommer R6, 7 og 12 med vulst på ydersiden. Kandebundene er standfødde eller bølgefødde med facetagtige, lodrette eller vredne indtryk. Som i den foregående fase er hankene D-formede og kan være dekoreret med en eller flere kehle. Kanderens randpartier er oftest drejede, og den nedre del kan være håndformet eller drejet. Dekorationen er meget varieret med drejefurer, furer, bølgestreger, pindstik, hak, skæl og lister, iblandt af hvidler. Potteben med udvendig glasur viser, at glaserede potter er indgået i formforrådet. En ny karform optræder nu i materialet, en indvendigt glaseret skål med fortykket rand med furedekoration (R5) (fig. 7). Der ses fortsat et lille indslag af uglaserede afslåede dele af glaserede kander og potter.

Importkeramikken er varieret i denne fase. Fra Rouen er to lysbrændte skår med gul glasur. Fra Brugge-området er et skår med grøn glasur på rødbrændt skærv med overtræk af hvidler. Fra Siegburg er to hanke, en

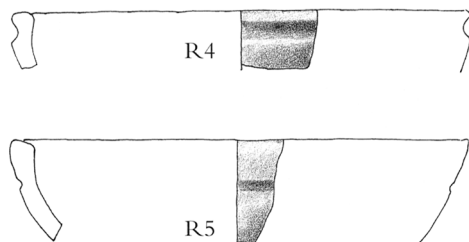

Fig. 7. Randtyper i blyglaseret keramik: skåle, ca. 1350-1400.
Rim forms in lead-glazed pottery: bowls.

rand, en bølgefod og otte karvægsskår af gråt næstenstentøj. Fra det sydlige Niedersachsen er to karvægsskår og en rand med gullig skærv og violet engobe. Fase 4 indeholder desuden 57 stykker fuldsintret stentøj. Fra Langerwehe er to skår med rød engobe og grå skærv. Fra Siegburg er ni skår med gråhvid skærv og rødlig overflade, deriblandt en opret kanderand med skarp vulst. Fra Rhinegnene er fire skår med gråt gods og partiel brun glasur. Fra Bengerode er tre karvægsskår med grå skærv og kraftig rød engobe, og fra Coppengrave er 22 skår med grågul skærv, rød engobe eller brungrøn glasur. Fra Duingen er fire skår med grågul eller rødlig skærv og mellembrown glasur, og fra ukendte produktionssteder i det sydlige Niedersachsen er 12 skår med grågul skærv, rød engobe og klar glasur. Et enkelt gråt skår kunne ikke bestemmes.

Den importerede keramik antyder, at fasen strækker sig hen over midten af 1300-tallet. Indlejret i mellemste og øverste del af fasen fandtes en hulpenning (ca. 1350), en lybsk virtelwitten (efter ca. 1365) og en hulpenning fra Hamburg (ca. 1360-65). En del mønter præget i første del af 1300-tallet er indlejret i fasen fra nederst til øverst (11). På baggrund af mønterne dateres fasen derfor til midten af 1300-tallet (12).

Fase 5 (anden halvdel af 1300-tallet)

I fase 5 er skårmængden atter øget kraftigt. Den hårdtbrændte gråvare er fortsat den hyppigste keramiktype. Den mellemgrå hovedtype er stadig meget almindelig, men både den lyse og den mørke variant træffes også. Den hyppigste karform er potten, hvor randen R3, ligesom i den foregående fase, er den almindeligste form. Randene R1, 2 og 4 optræder omtrent lige så hyppigt som i fase 4. Pottetæer med standflade er almindelige, ligesom også grebplader og ører er hyppige. Kar med drejet rand og håndformet karvæg ser ud til at være mere almindelige i denne end i de foregående faser. Potterrandene dekorerer især med bølgestreger og drejefurer. Blandt skålene og fadene er den kraftige rand med fingerindtryk (R7), stadig hyppig, og den fortykkede, afrundede og udadbøjede

randtype (R9) ses også. Kander findes med randformerne R13, 14 og R17, medens R15 og 16 er forsvundet. Kande-bunde og -hanke har samme former som i den foregående fase. Kanderne kan være både drejede og håndformede. Glitning af karrene, der er sjælden, ses især på skåle og fade med randtype R9, og er navnlig udført som striber på yderside eller inderside samt på randpartiet.

En ny type gråvare optræder i hele fasen fra øverst til nederst. Typen er mørkegrå til sort. Overfladen fremstår ofte sort mod en lysere grå eller gråbrun skærv. Skærven er mellemfint magret og har en fin til mellemfin brudstruktur. Godset er tyndt, og keramikken er blødt brændt. Skårenes overflader er overvejende ru, men glatte skår ses også. Keramikken er håndformet, og en del skår er bulede som følge af udbankning af karvæggen. Eneste karform er skåle eller fade med fortykket, afrundet og udadbøjet rand (R9). Karrene er ca. 20 cm i raddiameter. Skårene er hyppigt skrabe-de på ydersiden som et led i produktionen, og glittestriber på karrenes ydersider eller randpartier er hyppige. Denne keramiktype, der er meget fåtallig, må ses som et forstadium til jydepotten. Keramiktypen udskilles fra den yngre jydepotte ved forskelle i magring, brudstruktur og godstykkelse og kaldes derfor "tidlig jydepotte".

I den glaserede keramik er kander stadig den hyppigste karform. Kanderne har samme rande (R6, 7 og 8), som i foregående fase, men en jævnbred, glat rand (R9), er nu også kommet til. Kande-bundene er de samme som tidligere dvs. med standfødder og bølgefødder med facetagtige, lodrette eller vredne indtryk. Også hankene er de samme: D-formede med en eller flere kehlinger. Kanderne er ofte drejede, men deres nedre parti kan være håndformet. Drejefurer er stadig hyppigste dekorationsform, ligesom hak, lister, furer og skæl genfindes, medens fingerindtryk er en ny dekorationsform. Pålagte hindbærknopper, eventuelt bemalet med sort farve, ses også i denne fase. Pålagte skæl af pibeler ses stadig, ligesom begittede striber pålagt i rhombisk mønster. Udvendigt glaserede potter forekommer fortsat med randene R1, 2 og 3 (fig. 8).

I fase 5 findes stadig indvendigt glaserede skåle. Deres rande er almindeligvis som før, men en ny form med fortykket randlæbe (R4), er kommet til. Der er stadig afslåede uglaserede dele af kander og potter i materialet.

Fase 5 karakteriseres ved en betydelig mængde importeret keramik. To skår af lys lervare er fra hhv. Rouen og Brugge-området. Enkelte skår er af næstenstentøj. Fra Langerwehe er et skår med violet engobe og gulligt underfyret gods og fra Siegburg er fem skår med gråt gods og brunlig engobe. Der er mange skår af fuldsintret stentøj. Fra Siegburg er 15 skår af gråhvidt gods med rødorange engobe, heriblandt tre stoberande og to rande fra bægre. Fra Langerwehe er to skår med gråt gods og rødbrun engobe. Fra Rhinegnene stammer syv skår med gråt gods og prikker af

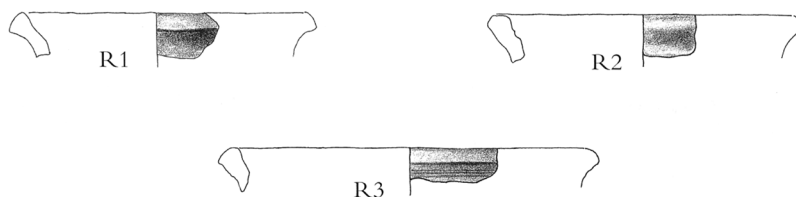

Fig. 8. Randtyper i blyglaseret keramik: potter, ca. 1300-1400.

Rim forms in lead-glazed pottery: pots.

brun glasur. Fra Bengerode er et karvægsskår og to randskår med tyndt, mørkegråt gods og kraftigt rød engobe. Fra Coppengrave er 11 skår med grågul skærv og brungrøn glasur. Fra Duingen er seks skår med rødlig skærv og mellembrown glasur. Fra det sydlige Niedersachsen er 14 skår med mørkegrå skærv og tyk mørkebrun til violet glasur. Af ukendt proveniens er fire grå skår med brune glasurprikker, tre grå skår med brunlig engobe, og et gråt skår med rødlig glasurprikker.

Møntdateringen af fase 5 er mindre præcis. Øverst i fasen fandtes en sterling præget under Erik af Pommern (efter 1405). Fasen indeholder desuden en del mønter præget i første del af 1300-tallet, samt enkelte hulpenninge og en del senmiddelalderlige mønter.(13) Tilstedeværelsen af de importerede typer keramik understøtter, at fasen tilhører sidste del af 1300-tallet (14). Med et vist forbehold placeres fasen derfor i sidste halvdel af 1300-tallet.

Fase 6 (1400-tallet)

I fase 6 er antallet af skår faldet en smule. Gråbrændt keramik dominerer stadig det samlede billede. Potterne har de samme randformer som i fase 3. Hyppigst er nu den simple udadbøjede rand R1, medens R3, der var meget udbredt i de foregående faser, nu er sjælden. Ny i formforrådet er en potte med kraftig ombøjet rand (R11). Potterne har hyppigt ben eller tæer, oftest med standflade eller ombøjet tåspids, og en karakteristisk flad fod forekommer også. Der er en tendens til, at benene er højere i denne fase end i de foregående. Der er mange helt håndformede potter i materialet, hvilket illustreres af, at den meget hyppige randtype R1 oftest er håndformet, men potter med drejet randparti ses dog stadig. Potterne er nu i højere grad end tidligere mere udbredte end skåle og fade. Blandt skålene og fadene er de kraftige rande med fingerindtryk på randlæben (R7 med varianter) sjældne, medens R9 er blevet udbredt. Skålene og fadene findes både med drejet og håndformet randparti. Gråbrændte kander findes stadig i materialet. Randene er til dels de samme som i fase 5 (R13, 14 og 17). Randen R12 kommer til som en ny form, og randene R15 og 16 fra fase 4 genfindes. Kandernes bundpartier er som i fase 5

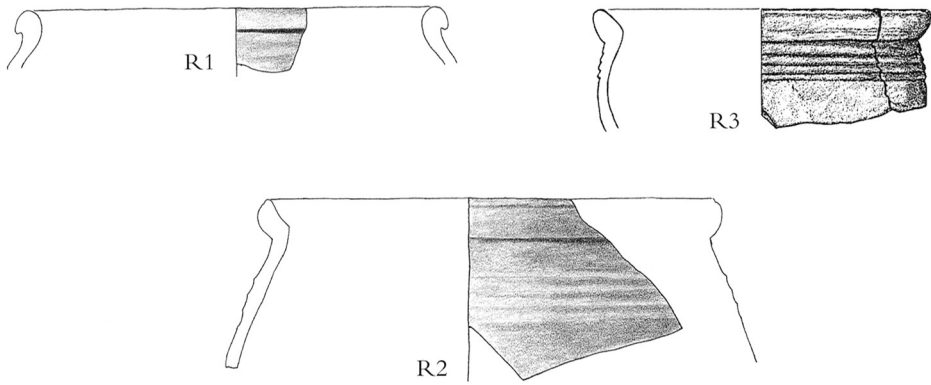

Fig. 9. Randtyper i blyglaseret keramik af renæssancetype: ørepotter, ca. 1400-1550.

Rim forms in lead-glazed pottery of Renaissance type: lugged pots.

udformet som standfod eller fod med indtryk. Også hankene har samme former. De er D-formede, eventuelt forsynet med en eller flere kehlinger. Kanderne findes både med drejet rand og håndformet nedre del, helt drejede og helt håndformede. Glitning er nu en hyppig overfladebehandling, der især ses som striber på begrænsede dele af karret. Denne glitning er hyppigst på yderside, inderside eller på randpartiet af især potter med randtype R1. Dækkende glitning, der er sjælden, er placeret på samme måde. Glittede fade er sjældne. Her er især fade med R9 glittet. Karrene dekorerer stadig med drejefurer, pindstik, fingerindtryk og hak, og bølgestreger er særligt karakteristiske i denne fase.

Den tidlige jydepotte er blevet hyppigere og anvendes stadig til skåle eller fade med afrundet, fortykket og udadbøjet rand (R9). Denne keramiktype glittes meget hyppigt, oftest sporadisk på ydersiden, men glitning af indersiden eller begge sider forekommer også. Dækkende glitning ses på en del af skårene, og fordeler sig på samme måde som den sporadiske.

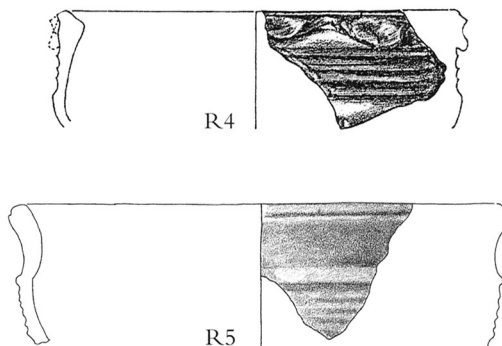

Fig. 10. Randtyper i blyglaseret keramik af renæssancetype: stjertpotter, ca. 1450-1600.

Rim forms in lead-glazed pottery of Renaissance type: pipkins.

Den blyglaserede keramik findes helt overvejende i den nederste del af fasen, medens enkelte skår i fasens øverste del må være ældre materiale, indblandet i yngre lag. Kanderne er stadig den hyppigste karform. Den glatte jævnbrede kanderand, R9, forekommer sammen med en spinkel udadbøjet rand (R11). Kandebundene er stadig udformet enten som standfodder eller som bunde med facetterede, lodrette eller vredne indtryk. Hankene er fortsat D-formede og kan være forsynet med en eller flere kehlinger, og kanderne er stadig både drejede og håndformede. Dekorationen består fortsat af drejefurer, furer, hak, lister, skæl og hindbærknopper samt begittede striber af pibeler. Også de udvendigt glaserede potter med ben optræder i denne fase.

Fra og med fase 6 kommer en ny type blyglaseret keramik til i materialet. Skårene har lys teglrød eller rødgul skærv, er fintmagrede med en fin brudstruktur og en regelmæssig og glat overflade. Skårene er tynde, fintformede og forsynet med en dækkende, jævn blyglasur på indersiden. Glasuren er for det meste klar, men kan også være olivengrøn eller brun, og indeholder ofte sorte nister. Karrene er drejede. Kun ben, tæer og visse håndtag er håndformede. Denne keramiktype samles ofte under betegnelsen "glaseret lertøj af renessancetype" og optræder i flere fund fra 1400-tallet (15).

Ørepotter er den hyppigste karform og findes med tre randformer: Afrundet, udadbøjet rand (R1), rand med kehling af indersiden (R2) og omslået rand (R3) (fig. 9).

Medens randtypen R2 findes gennem hele fasen, er R1 og R3 koncentreret i fasens midterste og øverste del. Enkelte stjerpotter med indadbøjet rand og bølgevulster blev fundet i fasens øverste del (fig. 10), og drejede stjerner forekommer hyppigt.

Der ses enkelte pander med randene R6 og 7 samt fade med fortykkede, afrundede rande (R9) (fig. 11 og 12). I fase 6 er der også uglaserede dele af glaserede kander og potter.

Denne fase karakteriseres ved en stor mængde import. Tre skår, antageligt sekundært indblandede, stammer fra Rouen og Brugge-området. Enkelte lysbrændte skår kunne ikke proveniensbestemmes: Tre har gulgrøn glasur, heraf to dekoreret med pindstik i rhombemønster, to randskår og seks karvægsskår med gul glasur og en stjer og et randfragment med grøn glasur.

Der blev fundet enkelte skår af næstenstentøj. Fra Langerwehe er tre stykker med violet engobe og gulligt, underfyret gods: fra Siegburg er et skår med gråt gods. Hyppigste importkeramik er fuldsintret stentøj. Fra Langerwehe er ti skår med grå skærv og brunviolet engobe. Fra Siegburg er 19 skår med gråhvid skærv, heriblandt to stoberande. Skår fra Raeren optræder for første gang. Det er et karvægsskår og foden af en lille salvekrukke med mørkegrå skærv og gråbrun glasur. Fra Rhinske produk-

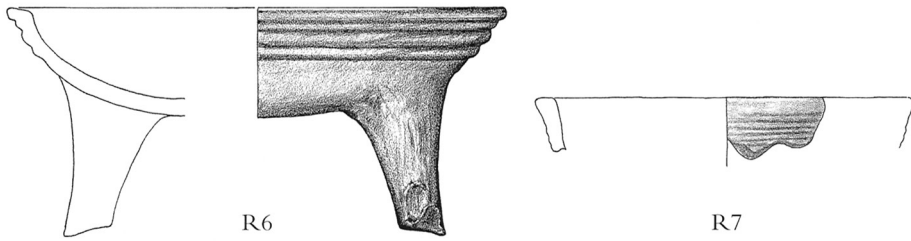

Fig. 11. Randtyper i blyglaseret keramik af renessancetype: pander, ca.1400-1600.
Rim forms in lead-glazed pottery of Renaissance type: pans.

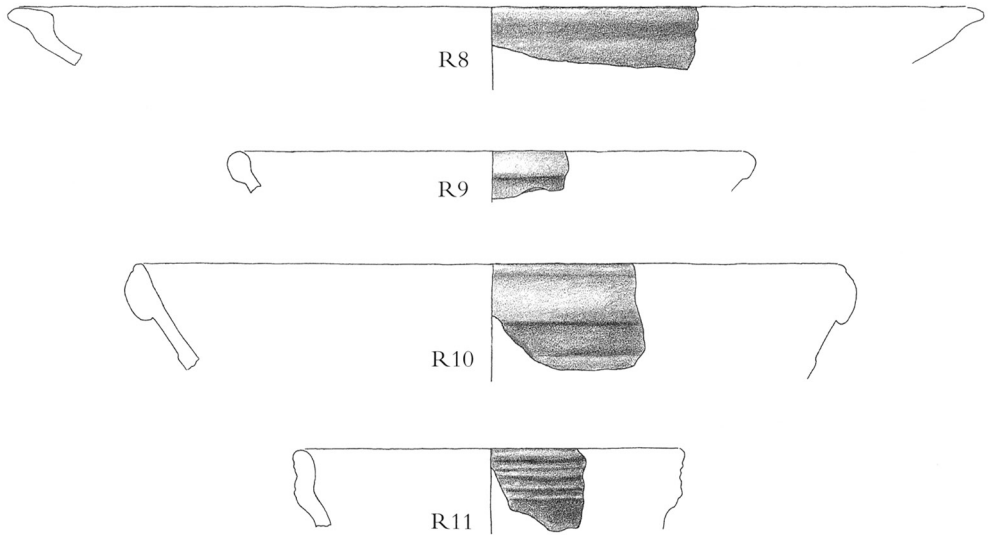

Fig. 12. Randtyper i blyglaseret keramik af renessancetype: fade, ca. 1500-1600.
Rim forms in lead-glazed pottery of Renaissance type: dishes.

tionscentre er et kraftigt øre, en rand og en bred, flad bølgefod, alle med mørkegrå skærv og gråbrun til grønlig glasur. Fra Bengerode er fem skår med gråligt gods og kraftig rød engobe. Fra Coppengrave er 13 skår med grågul skærv, mellembrown glasur eller rød engobe. Fra det sydlige Niedersachsen er otte skår med grå skærv og brun glasur. Seks karvægsskår med grå skærv og prikker af klar glasur kunne ikke bestemmes.

En del mønter er fundet i forskellige lag i fasen (16). Indlejret i nederste og mellemste del fandtes et antal kobbersterlinge præget under Erik af Pommern samt en schilling fra Lyneburg (efter 1432-33). Fra fasens øverste del stammer en hulpenning fra 1400-tallet. Fasen placeres i 1400-tallet (17).

Fase 7 (1500-tallet)

Skårmængden i fase 7 er mindre end i fase 6. I denne fase er der færre gråbrændte skår end i 1400-tallet, men gråvaren er stadig den hyppigste keramikform.

Potter med simpel udadbøjet rand (R1) er fortsat den mest udbredte karform, medens randene R2, 3 og 4 er sjældne. Karakteristisk for fasen er, at randene er blevet mere udfaldende. En bred flad potterrand med skarpt knæk på indersiden (R10), er til stede i enkelte eksemplarer. Potterne er meget ofte forsynet med ører og med ben med flad fod eller standflade. Flertallet af potterne er formet i hånden, men drejede rande ses dog. De få fade har oftest rande af formen R9 (afrundet, fortykket og udfaldende rand), og er næsten udelukkende håndformede. Der er stadig enkelte kander i materialet, men kun randene R11, 12, 13 og 14 er repræsenteret, og bundene er alle flade. Hankene har de samme former som i de forrige faser: D-formede med eller uden kehlinger. Glitning af karrene er nu meget hyppig, især som striber på potternes indersider eller rande eller på randene af skåle eller fade med R9. Dækkende glitning er ikke særlig hyppig, og ses især på karrenes indersider eller ydersider. De hårdtbrændte mørkere og lysere varianter af gråvaren er nu kun til stede som enkelte skår. Det drejer sig antageligt om ældre stykker, indlejret i yngre lag.

Den tidlige jydepotte, der dukkede op i den sidste del af 1300-tallet, ses her som potter med simpel udfaldende rand. Karrene glittes ofte. Hyppigt forekommer glitning i striber, anbragt på yderside eller begge sider.

De første skår af den fuldtudviklede jydepotte er indlejret øverst i denne fase. Skårene er mellemgrå eller mørkegrå til sorte, og overfladen er ofte sort mod en lysere skærv. Skærven er mellemfint til groft magret med en grov brudstruktur, og overfladen er overvejende ru. Godset er tykt og groft formet i hånden, og keramikken er forholdsvis blødt brændt. Jydepotten glittes hyppigt, navnlig i striber på indersiden. Formforrådet er domineret af potter med udfaldende rand og kander med opret rand (R18) (fig. 13).

Den blyglaserede keramik af renæssance-type er mere almindelig i denne fase end i den foregående. Hyppigst er stjertpotter med indadbøjede rande (R4) eller brede, oprette rande (R5). Ørepotter med former som i fase 6 ses i den nederste del af fasen. Også pander med randformen R7 ses fortsat. Fade med fortykkede rande (R8, 10 og 11) udgør en vigtig del af formforrådet. Stjert-

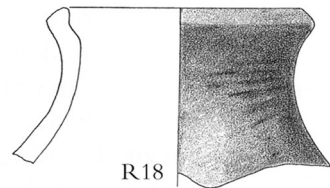

Fig. 13. Randtyper i jydepotte: kander, ca. 1500-1700.

Rim forms in 'Jutland pots: jugs.

Fig. 14. Randtyper i hornmalet keramik: fade, ca. 1550-1700.

Rim forms in horn-painted pottery: dishes.

og ørepotterne har tæer med udkneben tåspids, og stjerternes afslutninger er enten blødtprofilerede, skarptprofilerede eller udformet som en ring.

Hornmalet keramik ses i fasens øverste dele. Her findes enkelte skår af fade med fortykket rand, dekoreret med omløbende striber på fanen (fig. 14).

Som i de øvrige faser er der i fase 7 en del uglaserede dele af stjert- og ørepotter. Enkelte skår fra udvendigt glaserede kander og skåle tolkes som sekundær indblanding.

Der er 47 importerede skår i denne fase. Sandsynligvis fra Nordtyskland er to skår med hvid begitning og brunlig eller grøn glasur samt et uglaseret bundskår af lysbrændt ler. Fra Weserområdet stammer fire skår med lys gul skærv, gul glasur og dekoration af brune bølgelinier. Ni cremefarvede skår med mørk gul glasur kan ikke identificeres. Fire skår af engoberet næstenstentøj fra Rhinegnene er sandsynligvis ældre stykker indblandet i fasen. Fuldsintret stentøj er repræsenteret ved 27 skår. Fra Siegburg er 17 skår med hvid skærv. Et af skårene er sekundært glaseret med en grøn blyglasur (18). Fra Raeren er tre karvægsskår med grå skærv og brun glasur. Fra Westerwald er en standfod og et karvægsskår med grå glasur og koboltblå bemaling. Begge skår er indlejret i fasens øverste del. Fem skår med grå skærv lader sig ikke proveniensbestemme.

Tilstedeværelsen af Weserkeramik tyder på, at fasen er blevet aflejret i sidste halvdel af 1500-tallet, medens Westerwald peger på aktivitet op mod 1600 (19). Indlejret i nederste og mellemste del af fasen er et antal hvide-mønter, præget under Kong Hans, medens blafferter fra Christian III er indlejret øverst i fasen (20). Fasen dateres derfor til 1500-tallet.

Fase 8 (første halvdel af 1600-tallet)

I fase 8 er skårmængden faldet. På grund af det mindre skårantal må variationen forventes at være lille. Den gråbrændte keramik er nu mindre almindelig end den var i de foregående faser. Den hyppigste karform er stadig potter med randtype R1, men også brede flade rande (R10), findes fortsat, sammen med R4 og 8, der dog kan være indblandede ældre skår. Potterne forsynes med ører, og tæer med standflade er hyppige. De fleste af potterne er glittet sribevist på indersiden, og mange har glitning på randpartiet. Skåle og fade ses som lave skåle med randtypen R9. De er glittet sribevist på inder- eller yderside. Alle kar er håndformede.

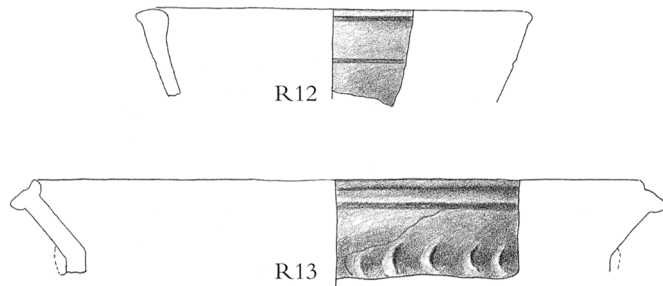

Fig. 15. Randtyper i blyglaseret keramik af renæssancetype: skåle, ca. 1600-1700.

Rim forms in lead-glazed pottery of Renaissance type: bowls.

Den blyglaserede keramik af renæssancetype udgør mere end en fjerdedel af materialet. Hyppigste karform er stjertpotter med samme former som i 1500-tallet. De få stjertter er alle blødtprofilerede. En ny karform er skåle med udadbøjede rande (R12 og R13), der dekoreres med fingerindtryk eller furer (fig. 15).

Enkelte skår af fåde har hornmalede koncentriske cirkler langs randen. Enkelte uglaserede skår stammer fra afslåede dele af glaserede kar.

Nogle importerede skår findes i denne fase. Fra Nordtyskland stammer et skår af rødgoods med græsgrøn glasur over hvid begitning. Syv fadskår af hvid lervare med tyk gulgrøn glasur på indersiden kan ikke proveniensbestemmes. Fra Weserområdet er der to lysbrændte skår med grøn glasur. Fra Siegburg er et stentøjsskår med lys grå skærv og lys brun glasur. Fra Westerwald stammer tre karvægsskår af gråt stentøj med blå og grå glasur. Fra Raeren er to stentøjsskår med grå skærv og brun glasur. Fra Coppengrave er tre karvægsskår og en flad bund med grågul skærv og brun glasur.

Mønster præget under Christian IV placerer fasens yngste del efter 1588 (21). Tilstedeværelsen af keramik fra Westerwald og Coppengrave peger i samme retning (22). Fase 8 dateres derfor til første del af 1600-tallet.

Fase 9 (anden halvdel af 1600-tallet)

I fase 9 fandtes kun få skår. Den hårdtbrændte gråvare er kun til stede som karvægsskår. Jydepotten til stede som potter med samme former som i den foregående fase. Jydepotten er glittet, både dækkende og sporadisk glitning på inderside og yderside. Renæssancekeramikken er til stede som karvægsskår og et randfragment af ubestemmelig form. Keramikken er, som i de foregående faser, drejet og glaseret på indersiden.

Fra Nordtyskland er en fadrant i rødgoods, bemalet med brunt på hvid begitning. Fra Weserområdet er et karvægsskår med rødgul skærv og orange glasur. Fra Arnstadt er et stykke fajance med gullig skærv og

cremehvid tinglasur, dekoreret med et netmønster i blå. Fra Frechen er et stentøjsskår med grå skærv og brunspættet glasur. To stentøjsskår fra det sydlige Niedersachsen er sekundært indlejret ældre materiale.

Dateringen af fase 9 hviler hovedsageligt på det importerede materiale, da de tre mønter i fasen (to borgerkrigsmønter ca. 1300-30 og en senmiddelalderlig mønt), er sekundært indblandede ældre stykker. Stentøj fra Frechen tyder på, at fasen hører til i 1500- eller 1600-tallet (23). Fajanceskåret tyder på 1600-tallet (24). Fasen dateres til sidste del af 1600-tallet.

Godstyper og kartyper

Gråbrændt keramik af vikingetidstype er til stede i fase 1a. *Hårdtbrændt gråvare* ses fra 1200-tallet i alle faser. Fra 1200-tallet til ind i 1400-tallet findes der, ved siden af den ret ensartede hovedmasse, to varianter med afvigende farve og struktur. Den ene er lys grå i farven, har en fin struktur og magring og anvendes især til kander og potter. Den anden variant er mørkegrå med grov struktur og magring og anvendes hovedsageligt til potter og skåle eller fade.

Gråbrændte kander ses fra 1200-tallet til ind i 1500-tallet. I hele perioden ses rande med vulst, D-formede hanke med eller uden kehlinger og bunde med fingerindtryk. Der er en tendens til at randformen R13 hører til i 1200-tallet og den tidlige del af 1300-tallet, medens R12 er senere. Kanderne rande er 10-12 cm i diameter.

Potter ses i alle faser. Mange rande er i brug samtidigt, men især R2 og 3 er udbredte indtil 1400, hvorefter R1 er hyppigst. Potteranden R11 ses især i 1400-tallet, medens randen R10 især hører til i 1500-tallet. Potteører ses fra slutningen af 1200-tallet.

Potteben og -tæer, der ses fra ca. 1300, bliver stadigt mere udbredte gennem 1400- og 1500-tallet. Den almindeligste tåform er standfladen, men i 1400-tallet kommer en flad fod til. Potterne har oftest randdiametre på 18 til 22 cm, men der er en betydelig variationsbredde.

Skåle og fade ses fra 1200-tallet i alle faser. Skåle og fade med kraftige rande, R7, er udbredte til slutningen af 1300-tallet, hvorefter den udadbøjede og fortykkede rand R9 bliver almindelig. Skålene og fadene med kraftige rande ses i tre størrelser med diametre på hhv. 25-30 cm, 32-36 cm og 45-50 cm. Skåle med udadbøjet fortykket rand ses med en diameter på 20-24 cm.

Aftørring, skrabning og slikker ses på en konstant, lille del af skårene i hele perioden, medens glitning kommer til omkring midten af 1300-tallet og bliver udbredt i 1400- og 1500-tallet, hvor op mod en femtedel af skårene er glittet. Glitning ses især på ydersider og randpartier af skåle,

fade og potter. Gråvarens fremstillingsmetoder synes at variere, da drejede kar er ret almindelige i 1300-tallet, medens håndformede kar bliver mere udbredte i de yngre faser. Især potter dekorerer, navnlig med drejefurer i hele perioden, medens furer især knytter sig til den tidlige del af 1300-tallet, og bølgestreger især er hyppige i den senere del af 1300-tallet og i 1400-tallet.

Forholdet mellem håndformede og drejede kar af gråvare er ikke konstant. Det ser ud til at der er flest drejede kar i 1300-tallet, medens de håndformede kar bliver mere almindelige gennem 1400- og 1500-tallet (25). Årsagen kan være omlægninger i produktionen.

Det ser ud til, at der bliver flere potter og færre skåle og fade med tiden. En forklaring skal eventuelt søges i forekomsten af andre godstyper eller materialer. Visse former som skarpt udfaldende rand og ben med flad fod synes at være kronologisk bestemte, medens mange rande, håndtag, ben og bunde har været i brug gennem en lang periode.

Den tidlige jydepotte forekommer i materialet fra slutningen af 1300-tallet til 1500-tallet. Karformerne er skåle med afrundede og fortykkede, udadbøjede rande eller potter med simple udadbøjede rande (R9 og R1). Karrene er håndformede, hyppigt med glitning på yderside og randparti. Potterne er mellem 17 og 26 cm i randediameter, mod skålens 20 cm.

Den fuldtudviklede jydepotte ses fra slutningen af 1500-tallet som kander med randformen R18 eller potter med randformen R1 og R10. Karrene glittes især på indersiden eller på randpartiet. Potternes randediameter er 22-28 cm, kanderne 11 cm.

Den glaserede keramik af højmiddelalderlig type ses i materialet fra 1200-tallet til ca. 1700. Det ser ud til, at den glaserede kande er en del af keramikinventaret indtil begyndelsen af 1400-tallet, medens forekomst efter dette tidspunkt skyldes opblanding af ældre skår. Den højmiddelalderlige blyglaserede keramik ses som kander, potter og skåle. Kanderne er hyppigst, og randene R7, R8, R10 og R12 ser ud til at være tidlige, medens R9 og R11 især hører til i den senere del af 1300-tallet. Håndtagene er overvejende D-formede hanke med eller uden kehlinger. Bundformerne er standfodder eller variationer af bunde med fingerindtryk. Dekorationen er varieret. Drejefurer, furer, hak og hak på lister er hyppige og forekommer i hele perioden. Lister, eventuelt med pindstik, har sin største udbredelse tidligt i 1300-tallet, medens skæl bemalet med sort farve hører til i midten af 1300-tallet. Skæl og lister i hvidler forekommer tidligt i 1300-tallet, medens udflydende striber af hvidler i rhombisk mønster især ses lidt senere i 1300-tallet. Der er både håndformede kander, kander med drejet randparti og heldrejede kander i materialet, men der er en tendens til, at kander med drejet randparti bliver mere almindelige i løbet af 1300-tallet. Kanderne mundingsrande er 10-13 cm i diameter.

Potter med udvendig glasur ses i hele 1300-tallet. Potterne har ører og ben, og randene er udadbøjede, glatte eller profilerede. Potterne er for det meste drejede med en randdiameter på 14-16 cm.

Indvendigt glaserede skåle og fade forekommer fra midten af 1300-tallet til 1400-tallets begyndelse. Fadene har oprette rande med eller uden fure og drejede randpartier. Randdiametrene er 18-24 cm.

Lertøjet af renæssancetype kommer til omkring 1400. Ørepotter ses i begyndelsen af 1400-tallet, medens stjertpotter forekommer fra slutningen af 1400-tallet. Både ørepotter og stjertpotter har ben med udkneben tåspids, og stjernerne har enten ringformet eller profileret afslutning. Stjert- og ørepotter dekorerer med bælt af drejefurer under randen, eventuelt i kombination med bølgelister. Der er to størrelser af potter; en på 12-17 cm i randdiameter, og en på 18-22 cm.

I 1500-tallet ses indvendigt glaserede fade med fortykkede randpartier. Fadens diameter ligger mellem 20 og 48 cm.

Enkelte skåle hører til i 1600-tallet. Skålene, der er indvendigt glaserede og dekoreret med fingerindtryk eller fure under randen, har randdiameter på hhv. 15 og 32 cm.

Hornmalede fade ses fra slutningen af 1500-tallet. Fadene er drejede og dekoreret på fanen med koncentriske cirkler i hvidler. Randdiametrene ligger mellem 25 og 35 cm.

Fra 1300-tallet ses skår af *uglaseret rødbrændt keramik*: hovedsageligt bunde og hanke, ben, ører og stjerner. Der er tale om afslåede dele af glaserede kar.

Den importerede keramik er varieret. I de tidlige faser findes skår fra det belgiske og franske område sammen med rhinsk næstenstentøj. I de senere faser er der både lys lervare og stentøj fra Tysklands nordlige egne, medens andet stentøj stammer fra Rhinegnene.

Det er muligt at give et indtryk af hvor mange kar, der er blevet knust i torvets funktionstid. I 1300-tallet (fase 3-5) er der 25 potter og 46 kander i gråvare og en potte og 51 kander af glaseret keramik. Hertil kommer en kande i lys lervare og en stentøjskande. I 1400-tallet (fase 6) er der 49 potter og 38 kander i gråvare og 46 potter og 24 kander i blyglaseret keramik. Hertil kommer fem stentøjskander. I 1500-tallet (fase 7-8) er der 62 potter og 16 kander i gråvare, 10 glaserede potter og to glaserede kander. Til dette skal lægges skåle, fade og potter uden ben (26). Det stigende indslag af blyglaserede potter og den faldende andel af blyglaserede kander i 1400-tallet kan aflæses af tallene. Det fremgår, at der bliver knust flest kar i 13- og 1400-tallet (hhv. 1,25 og 1,62 årligt) og færre i 1500-tallet (0,9 årligt). Antallet af knuste kar i 1300-tallet er antageligt for lavt, idet skåle, fade og potter uden ben i gråvare (former, der er særligt udbredt i 1300-tallet) ikke er talt med. Det faldende karantal gennem tor-

vets funktionsperiode afspejler det faldende antal skår i de enkelte faser. I hele torvets funktionsperiode er der gennemsnitligt knust mindst 1-2 kar om året. Tallet kan synes lavt for et befærdet areal, hvortil kommer, at keramikken ikke behøver at være knust på stedet, men kan være transporteret med fyld fra andre steder. Mængden af aflejret keramik over tid selv på et befærdet areal behøver altså ikke at være overvældende stor. Enten er det beskedne antal kar en reel afspejling af aktiviteten, eller også er der foregået en transport ud af arealet, for eksempel ved renovation.

Sammenligninger med andre fund

Vikingetidskeramikken fra Horsens har paralleller i blandt andet Århus (27).

Middelalderens gråbrændte keramik findes i hele landet. De gråbrændte kander er underlagt samme formsprog som de glaserede kander. Rande, håndtag og bunde er ensartet udformet over hele landet, men der må regnes med en vis lokal variation. Dekorationen synes at vise lokale grupperinger. Bølgelinier ser ud at være et særtræk for kanderne fra Næsholm, medens stempeldekorerede hanke optræde i Viborg og Århus. Fingerindtryk synes at være særligt hyppige i Horsens og Århus, medens furer og drejefurer ses over hele landet (28).

Uglaserede gråbrændte potter forekommer over hele det danske område. De dominerende rande, R1, R2, R3 og R4, optræder også i Århus Søndervold-udgravningen (29). I materialet fra Viborg Sønder sø genfindes kun randformerne R1 og R2, medens formerne R1, R2 og R4 ses i Randers (30). Den enkle udadbøjede rand og rand med lågfals (R1 og R4) ser ud til at være anvendt i hele landet og kombineres med mere lokalt prægede randformer (31). De sene randformer R10 og R11 genfindes i Kolding og i en udgravning på Katedralskolen i Århus i en 1400- og 1500-tals-sammenhæng (32). Ben og tæer genfindes i hele landet, og standfladen er her, som i Horsens, den hyppigste afslutning af tæerne (33). Glitning, der blandt andet ses i Ribe, i Kolding og i Øm, lader til at være et overvejende jysk fænomen i 1400-tallet (34). Dekoration med bølgestreger og furer er almindelig i hele landet, medens stempeldekoration tilsyneladende er et særkende for Randers, Viborg og Århus (35). Fordelingen af decorationen tyder på, at keramikken er produceret lokalt.

Skåle og fade med kraftig, profileret rand forekommer i Århus, Randers, Viborg og Slesvig. Mens indtryk på randlæben er almindelige i Århus, Viborg og Horsens, er der en overvægt af fade med glat randlæbe i Randers (36). Kraftige rande er tilsyneladende mindre almindelige i de sjællandske fund. Randtypen R9, der kommer til i midten af 1300-tallet, genfindes i 1400-talsfund fra Kolding, Øm og Århus, men ses ikke i de

tidlige materialer fra Århus Søndervold og Viborg Sønderlø. Glitning af denne randtype ser ud til at være almindelig (37).

Den tidlige jydepotte, der kommer til i slutningen af 1300-tallet i Horsens, genfindes i 1400-tallets Kolding, men er endnu ikke dukket op i andre fund (38).

Den fuldtudviklede jydepotte ses i mange fund fra 1500-tallet, blandt andet i Århus, Ribe, Kolding, Dragør og Sandhagen på Langeland.(39). Karformerne er oftest potter med bred flad rand og kander med opret rand. Visse randformer, glitningen og farverne synes at gå igen mellem Horsens, Ribe og Sandhagen, medens potterne fra Århus og Kolding afviger ved at være mere blankglittede og hårdere brændt.(40). Generelt synes randtyper og karformer at være fælles for mange fund og er antageligt en del af et overordnet formsprog for denne keramiktype, hvorfor potterne kan stamme fra mange forskellige produktionssteder. Det overordnede produktionsområde skal søges i Vest- eller Midtjylland, men der har også været drevet produktion andre steder (41). Det vides, at der var en eksport af jydepotter mod syd og øst, og potterne er da også fundet flere steder i udlandet (42).

Blyglaserede kander, potter og skåle kendes fra mange fund. Rande med vulst, D-formede hanke med en eller flere kehlinger og bundrande med bølgede fingerindtryk ses mange steder, blandt andet i materialet fra Viborg, Århus, Næsholm og Roskilde. Den overordnede udformning af rande, hanke og bundrande lader til at være fælles for hele landet, medens dekorationen til dels er lokalt betinget (43). Skæl, hindbærknopper og lister træffes således over hele landet, medens rullestempler er hyppige i Viborg og Århus, hvorimod de ikke ses i Horsens. Pindstik synes at koncentrere sig til Jylland og Fyn (44). At runde hanke ikke ses i Horsens må skyldes, at disse er en tidlig type, der ikke er repræsenteret blandt de sparsomme fund fra de tidlige faser. Glaserede potter genfindes i de sjællandske fund, f.eks. Næsholm, Næstved, Jernløsegård og Køge, ligesom typen findes i Århus fra 1200-tallet (45). At typen ikke genfindes i Slesvig eller i Viborg kan skyldes disse funds slutdatering, men kan også være betinget af lokale forskelle. Skåle og fåde med indvendig glasur genfindes blandt andet i Viborg, Århus, Ribe og Næsholm, samt i øvnfundet fra Farum Lillevang. Skålene optræder tilsyneladende senere i Horsens end i de øvrige fund, men dette forhold kan også skyldes den svage repræsentation af materiale fra 1200-tallet i Horsens (46).

Renæssancekeramik er fundet mange steder i landet. 1400-tallets keramik genfindes i Kolding og i Dragør i former meget lig Horsens (47). Tendensen til at stjertpotterne med indadbøjet rand kommer til omkring 1500 genfindes i de øvrige fund. Den senere stjertpotte med opret rand

genfindes i Dragør og Kolding, men ses mange andre steder, blandt andet i Sandhagen, Næstved og i Ribe (48). Det er iøjnefaldende, at stjertpotten fra slutningen af 1500-tallet med lodret eller let udadbøjet krave, der ses i blandt andet Sandhagen og Næstved, ikke er iagttaget i Horsens. Dette skyldes antageligt, at størsteparten af fundene fra Horsens stammer fra den første del af 1500-tallet, medens det sene 1500-tal og 1600-tallet er mere svagt repræsenteret.

Hornmalede fade genfindes i mange fund, deriblandt Sandhagen, Næstved og Ribe. Fadene synes alle at komme til i materialerne i den senere del af 1500-tallet (49).

Under et ser det ud til, at Horsensmaterialet har stor lighed med den keramik, der kendes fra de øvrige fund med samme datering. Bemærkelsesværdigt er det, at der er en stor lighed med 1400-tallets materiale fra Kolding og Dragør. Også med de senere materialer, der især kendes fra Dragør og Sandhagen, er der ligheder. Lighederne begrænser sig til kar-typer og dateringer, for Horsens-keramikken er ikke velegnet til at foretage en sammenligning af anvendelse. Her skal der fund til, der kan relateres til en bestemt husholdning.

Sammenfatning og karakteristik

Keramikken fra Torvet i Horsens har vist sig at være et omfangsrigt og varieret materiale med en tidsspredning fra hovedsageligt 1300-tallet til omkring 1650. I perioden sker markante ændringer af formforrådet. Den glaserede kande og de kraftige gråbrændte skåle eller fade ser ud til at forsvinde op imod år 1400. Samtidigt introduceres en lavtbrændt og håndformet keramiktype, der tolkes som en tidlig form for jydepotte, og den første glaserede keramik af renæssancetype dukker op. Det ser således ud til, at 1400-tallet er en periode, hvor en stor del af 1300-tallets keramikinventar afvikles, og hvor der i stedet introduceres andre typer; typer, der udvikler sig til 15- og 1600-tallets renæssancekeramik.

Materialet afspejler således et skifte i de keramiske traditioner. Den tidlige gråvare og den tidlige glaserede keramik kan ses som produkt af en keramisk tradition underlagt et overordnet formsprog, hvori et lokalt præg viser sig i blandt andet rande og dekorationer. De overordnede impulser kommer antageligt fra de belgiske og franske dekorerede kander, der da også fandtes på Torvet. Den yngre renæssancekeramik ser ud til at være præget af en ny impuls fra det hollandske og nordtyske område. Som et tegn på denne påvirkning optræder importen af lervare fra Weser-området, ligesom en del stentøj fra disse områder kommer til. I hele perioden foregår der dog også en tilførsel af stentøj fra de betydelige rhinske produktionscentre. Det meste af keramikken er antageligt tilført

via Bremen eller byer ved Rhinens munding i Holland, men et enkelt sekundært glaseret skår viser, at der også har været kontakt med områder i det nuværende Belgien. Der er ikke tegn på en tilførsel af stentøj fra det nuværende østlige Tyskland eller Polen: typer, der er påvist i Østdanmark og i Skåne. Hollandsk keramik er ikke påvist med sikkerhed. Enkelte skålrande i 1600-tallet er påvirket af hollandsk formsprog, og kan være udtryk for tilførsel fra dette område. Fraværet af dekorerede fåde fra Werra er iøjnefaldende. Dette fravær skal antageligt i højere grad ses som et resultat af den faldende keramikmængde op mod 1600, end som et tegn på at typerne ikke er indført til byen.

Hvor middelalderens hjemlige keramik er produceret er ukendt, men det forekommer mest rimeligt at antage en ret snæver lokal oprindelse for store dele af inventaret. Karrene er næppe produceret på samme lokalitet som keramikken i de omkringliggende byer, dertil er gods, former og dekorationer for forskellige. De indbyrdes forskelle i materialet tyder på, at keramikken stammer fra flere forskellige produktionssteder i byens nærhed. I denne forbindelse er det interessant, at der er en stor lighed i godset med keramikken fra det nærliggende Øm Kloster og fra Borringholm. Det meste af karforrådet kan således være af lokal oprindelse, medens enkelte typer kan være tilført fra mere fjerntliggende områder.

Den forholdsvis lave andel af import og af glaseret keramik kan næppe bruges til at vurdere byens velstand eller intensiteten af kontakter udadtil. Her kan andre forhold, såsom torvets specielle funktion og dets placering i byen, spille ind. Billedet kunne meget vel se anderledes ud, hvis arealet for eksempel havde ligget i byens havnevarter.

Den tidlige jydepottetype optræder i Horsens omtrent samtidig med det første lertøj af renæssancetype. Det ser ud til, at produktionen er foregået samtidig med en produktion af hårdtbrændt gråvare. Den tidlige jydepotte er, som den senere fuldt udviklede type, fremstillet med en enkel teknologi; blødtbrændt antageligt i mile og håndformet. Den tidlige jydepotte fra Horsens kan stamme fra et enkelt produktionssted. I Århus er der gråbrændt keramik, der hverken er tidlig jydepotte af Horsens-Koldingtype, eller hårdtbrændt gråvare (50). Det ser således ud til, at der i senmiddelalderen er foregået en tilsvarende produktion flere steder, at der således har været tale om en differentieret produktion af gråvare, hvoraf en del er hårdtbrændt og eventuelt drejet, medens andre dele har været blødtbrændte og håndformede. Disse sidste typer kan være fremstillet under forhold, der svarer til produktionen af den senere jydepotte. De eksisterende optegnelser viser, at fremstillingen af den sene jydepotten var et bierhverv til landbruget (51). Måske er noget lignende tilfældet for den tidlige jydepotte.

Den fuldtudviklede jydepotte fik en vid udbredelse med produktioner efter de forskellige traditioner i forskelle egne, eksempelvis i Vorup, Var-

de og Fjends samt i Karhuse på Fyn. På Vilhelmsborg nær Århus er der fundet potter fra Vorup, der ikke har mange lighedspunkter med den klassiske jydepotte fra egnen omkring Varde (52). Potterne fra Horsens er ikke Varde-potter og stammer antageligt fra områder nærmere byen.

Fundet fra Horsens Torv er ikke velegnet til at give oplysninger om anvendelsen af keramikken i enkelte husholdninger, men de varierende forekomster af potter, kander, skåle og fade kan afspejle ændringer i husholdningskeramikken. I keramik fundet i en enkelt husholdning må forekomsten af disse kartyper hænge sammen med husholdets størrelse og funktion. En stor husholdning med centralt køkken kan således forventes at have en større mængde af bordtøj i forhold til køkkentøj end det lille hushold. Også et eventuelt husdyrhold må forventes at afspejle sig i køkken- og bordtøjet. Således kan faldet i 1300-tallet i andelen af skåle og fade, der kan tolkes som redskaber til bearbejdning af mælk, måske spejle en nedgang i byens husdyrhold.

Med i vore forestillinger skal også, at lertøjet har fungeret sammen med andre former for bord- og køkkentøj som f.eks. malmgryder, jernkedler, tinkander, træbægre og drikkeglas. Således ser det ikke ud til, at kande-funktionen bliver overflødig da den glaserede kande forsvinder. Snarere får husholdningen i stedet dækket sit behov gennem kander af stentøj, træ, tin eller gråbrændt keramik.

Iøjnefaldende er det, at den drejede grå keramik bliver mindre udbredt hen imod middelalderens slutning til fordel for et øget indslag af håndformet keramik og af renæssancekeramik. Samtidig sker der en specialisering af formerne. I 1300-tallet dominerer potter med eller uden ben, skåle, fade og skænkekander i gråvare, rødbrændt keramik, hvidler og stentøj. I 1400- og 1500-tallet differentieres inventaret, og der ses nu ørepotter og stjertpotter, pander, skåle og fade af rødbrændt keramik, potter og fade i hvidler, kander og potter i gråvare samt stentøjsbægre og -kander til skænke- og drikkebrug. De rigtdekorerede typer, især fadene, anvendes som bordtøj, medens stjert- og ørepotter både benyttes som bordtøj og som kogekar, hvilket talrige sodede kar er tegn på. Jydepotten ses sjældent som bordtøj, men ofte som kogekar, hvilket dens egenskaber gør den meget velegnet til. Også den øvrige gråvare anvendes tilsyneladende kun sjældent som bordtøj. Denne differentiering af inventaret skal antageligt ses som et resultat af en forfinelse og formalisering af spise- og drikkevanerne. Fra testamenter og boopgørelser vides, at nogle husholdninger har haft en beholdning af metalkar som tinkander og tintallerkener, malmgryder, kobberkedler og bægre af sølv. Dette inventar sætter sjældent direkte spor i det arkæologiske materiale, men indirekte kan det afspejles i keramikken. Den øgede differentiering af keramikinventaret kan således afspejle, at pottemagerne tilpasser deres produkter til aftagerens krav om mere forfinet og specialiseret køkken- og bordtøj, og speci-

aliseringen kan ses som en reaktion på konkurrencen fra det metaldominerede inventar i de velstående befolkningslag. Et eksempel på dette er stentøjet, der går fra at være domineret af enkle former fra Siegburg, Langerwehe og Niedersachsen til at rumme dekorerede typer fra Raeren, Frechen og Westerwald.

Der er ingen grund til at mene, at keramikken fra Torvet i Horsens er repræsentativ for alle dele af byen. Keramikken er afsat på et offentligt areal, hvortil alle befolkningsgrupper havde adgang, og derfor kan den ikke forudsættes at have relevans for et bestemt miljø. Heller ikke al byens keramik er nødvendigvis blevet handlet på Torvet. Det er derimod muligt at anvende materialet til at danne sig et generelt billede af byens brug af keramik og den heri liggende vekslen mellem typer og tilførsel fra forskellige egne. På hvilken måde keramikken varierer imellem forskellige kvarterer i Horsens er det endnu for tidligt at udtale sig om, men det øgede kendskab til byens keramik, som arbejdet med materialet fra torvet har resulteret i, vil kunne komme fremtidige undersøgelser til gode.

NOTER

- 1) Andresen m.fl. 1977 s. 41-58.
- 2) Norn 1948 s. 5.
- 3) Andresen 1997 s. 44 samt beretning for HOM 320.
- 4) Bearbejdningen blev udført af forfatteren som led i hovedfagsspeciale. Linaa Larsen 1995.
- 5) Beretning for HOM 610. Supplerende oplysninger venligst givet af udgravningslederne Jørgen Smidt-Jensen og Hans Mikkelsen.
- 6) Gejl 1996 s. 129.
- 7) Keramikken stammer fra lag udgravet med ske og skovl i naturlig stratigrafi. Enkelte nedbrydningslag blev fjernet maskinelt. Der blev ikke anvendt soldning.
- 8) Lüdtke 1985.
- 9) Mønterne er bestemt af Keld Grønder-Hansen, Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling. For skematisk opstilling af møntfundene se Linaa Larsen 1995 s. 111.
- 10) Liebgott 1989 s. 301. For Langerwehe se Hurst 1977.
- 11) I fase 4 fandtes 11 borgerkrigsmønter (ca. 1300-30), en hulpenning (midten af 1300-tallet); 10 senmiddelalderlige mønter; 11 ubestemmelige mønter; en hvid præget under Christian I, 15 mønter præget under Christoffer II; en kobbersterling præget under Erik af Pommern (ca. 1420-40); tre mønter præget under Erik Menved; en hulpenning præget i Hamburg (ca. 1360-65); en jysk penning (fra Valdemarstiden); en virtelwitten fra Lybeck (efter ca. 1365); to hulpenninge præget i Mecklenburg (2. del af 1500-tallet); en witten fra Stralsund/Anklam (ca. 1380).
- 12) Skår fra Rouen og Brugge tyder på, at fasen begynder før midten af 1300-tallet, medens stentøjet peger på en funktion hen over midten af 1300-tallet. Busch 1975; Linaa Larsen 1995 s. 103; Stephan 1981 s. 39-41.
- 13) I fase 5 fandtes 34 borgerkrigsmønter (ca. 1300-30); to hulpenninge; 13 senmiddelalderlige mønter; seks ubestemmelige mønter; 43 mønter præget under Christopher II; en sterling præget under Erik af Pommern (efter 1405); fem mønter præget under Erik Glipping; 23 mønter præget under Erik Menved.
- 14) Beckmann 1975 taf. 70.10; Grote 1976 s. 253-55; Klinge 1972 nr. 225; Liebgott 1978 s. 69, 80, 88; Liebgott 1979 s. 89; Stephan 1983 s. 110.
- 15) Augustsson 1985; Jensen 1982; Liebgott 1979.

- 16) I fase 6 fandtes 7 borgerkrigsmonter (ca. 1300-30); 11 senmiddelalderlige mønter; fem ubestemmelige hulpenninge; tre ubestemmelige mønter; en blaffert lybsk præget under Christian III; tre mønter præget under Christopher II; en engelsk long-cross sterling (1247-78); en hulpenning præget under Erik af Pommern (efter 1405); otte kobbersterlinge præget under Erik af Pommern; en mønt præget under Erik Menved; en virtelwitten fra Hamburg; to hvide præget under Kong Hans; en dreiling fra Lybeck; en schilling fra Lybeck (efter 1432-33); en virtelwitten fra Lybeck (efter ca. 1365); en schilling fra Lyneburg; en hulpenning fra Mecklenburg; to hulpenninge fra Mecklenburg (1365-70); en hulpenning fra Mecklenburg (sent 1400-tal); en blaffert fra Oldesloe; en svensk E-brakteat (ca. 1360).
- 17) Stentøj fra Bengeroede og Raeren tyder på aktivitet i hele 1400-tallet. Dateringen støttes af en dendrodatering af fasens nederste del til 1433. Møller-Knudsen og Schiørring 1992 s. 36; Hel-lebrandt 1967; Hurst 1988 s. 337-38.
- 18) Linaa Larsen 1996.
- 19) Hurst m.fl. 1986; Stephan 1981 s. 51-55.
- 20) I fase 7 fandtes tre borgerkrigsmonter (ca. 1330-32); tre senmiddelalderlige mønter; en ubestemmelig mønt; en hvid præget under Christian I; tre blaffert lybsk præget under Christian III; fire mønter præget af Christopher II; en kobbersterling præget under Erik af Pommern, en hulpenning fra Hamburg (efter ca. 1340-50); en virtelwitten fra Hamburg (efter 1387); to hvide præget under Kong Hans; en hulpenning fra Lyneburg (efter 1365); to hulpenninge fra Mecklenburg (efter 1440).
- 21) I fase 8 fandtes en borgerkrigsmonter (ca. 1300-30); en senmiddelalderlig mønt; en ubestemmelig hulpenning; en firskilling præget under Christian III (1535); en skilling lybsk præget under Christian IV; en søsling lybsk præget under Christian IV.
- 22) Stephan 1992 s. 92-108; Søgaard 1958 s. 60.
- 23) Hurst m.fl. 1986.
- 24) Stephan 1987 s. 164-67.
- 25) Linaa Larsen 1995 bilag 8.
- 26) Beregningerne er foretaget på karekvivalenterne ben og hanke, således at en hank = en kande og tre ben = en potte.
- 27) Andersen m.fl. 1971.
- 28) Andersen m.fl. 1971; Bencard og Roesdahl 1972, Hjermand 1989; La Cour 1961.
- 29) Andersen m.fl. 1971.
- 30) Hjermand 1989. Cand. mag. Hans Mikkelsen takkes for oplysninger om keramikken i Randers.
- 31) Linaa Larsen 1995 s. 128-29.
- 32) Andersen m.fl. 1985; Jensen 1982.
- 33) Andersen m.fl. 1971; Liebgott 1979.
- 34) Bencard og Roesdahl 1972 s. 6; Christensen og Olsen 1982 s. 50; Jensen 1982 s. 101.
- 35) Andersen m.fl. 1971; Hjermand 1989; La Cour 1961; Liebgott 1979.
- 36) Andersen m.fl. 1971 s. 90-91; Hjermand 1989 s. 55-56; Lüdtke 1985 s. 47.
- 37) Andersen og Madsen 1985 s. 59; Christensen og Olsen 1982 s. 50; Jensen 1982 s. 103; Søgaard 1958 s. 39-40.
- 38) Jensen 1982.
- 39) Andersen m.fl. 1985 s. 60; Berg m.fl. 1981 s. 70-72; Jensen 1988 s. 116; Liebgott 1979 s. 63; Madsen og Schiørring 1981 s. 222-29.
- 40) Konstatere ved gennemgang af materialerne. Berg m.fl. 1981 s. 70-72; Madsen og Schiørring 1981.
- 41) Jensen 1924; Lynggaard 1972.
- 42) Augustsson 1985.
- 43) Linaa Larsen 1995 s. 133-35.
- 44) Andersen m.fl. 1971; Andersen m.fl. 1985; Bencard og Roesdahl 1972; Christensen og Olsen 1982; La Cour 1961; Hjermand 1989.
- 45) Andersen m.fl. 1971 s. 101-102; Koch 1981 s. 39; La Cour 1961 s. 147-50; Liebgott 1975 s. 113-14; Liebgott 1979 s. 119; Petersen 1987 s. 193.
- 46) Andersen m.fl. 1971 s. 102; Bencard og Roesdahl 1972 nr. 98; Hjermand 1989 s. 72; La Cour 1961 s. 140-41.
- 47) Jensen 1982; Liebgott 1979 s. 71-82.

- 48) Berg m.fl. 1981 s. 47-54; Jensen 1988; Madsen og Schiørring 1981 s. 229-35; Petersen 1987 s. 205-206.
 49) Berg m.fl. 1981 s. 53; Madsen og Schiørring 1981 s. 243-44; Petersen 1987 s. 205.
 50) Iagttaget ved gennemsyn af fund fra Katedralskolen i Århus.
 51) Jensen 1924.
 52) Madsen 1991 s. 214.

LITTERATUR

- Andersen, H.H., P. J. Crabb & H. J. Madsen 1971: *Århus Sønder vold – en byarkæologisk undersøgelse*, Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter IX. Århus.
 Andersen, H. H. & H.J. Madsen 1985: Byudgravning ved Århus Katedralskole. *Kuml* 1985.
 Andresen, C., Thomas W. Lassen, Per Kristian Madsen & Ole Schiørring 1977: Horsens – en middelalderbys udvikling. *Hikuin* 3, 1977.
 Augustsson, J.-E. 1985: *Keramik i Halmstad ca. 1322-1619. Produktion – Distribution – Funktion*. Lund.
 Beckmann, B. 1975: *Der Scherbenhügel in der Siegburger Aulgasse* Band 1. Rheinische Ausgrabungen Band 16. Bonn.
 Bencard, M. & E. Roesdahl 1972: *Dansk Middelalderlertøj 1050-1550*. Jysk Arkæologisk Selskabs Håndbøger I. Århus.
 Berg, H.L., L. Bender Jørgensen & O. Mortensson 1971: *Sandhagen. Et langelandsk fiskerleje fra renaissanceen*. Rudkøbing.
 Busch, R. 1975: *Duingen. Ein niedersächsisches Töpferort*. Veröffentlichungen des Braunschweigischen Landesmuseums Heft 12. Göttingen.
 Gejl, I. (red.) 1996: *Århus. Byens Historie* bd. 1. – 1720. Århus.
 Christensen, A. & R.A. Olsen 1982: Lertøj fra Æm Kloster. *Hikuin* 8, 1982.
 Grote, K. 1976: Bengerode, ein spätmittelalterlicher Töpferort bei Fredesloh im Südlichen Niedersachsen. *Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte* 45. Hildesheim.
 Hellebrandt, H. 1967: *Raerener Steinzeug*. Aachener Beiträge für Baugeschichte und Heimatkunst 4. Aachen.
 Hjermind, J. 1989: *Keramik fra udgravningerne ved Viborg Sønder sø 1981-85*. Højbjerg.
 Hurst, J.G. 1977: Langerwehe Stoneware of the Fourteenth and Fifteenth Centuries. M.R. Apted, R. Gilyard-Beer & A.D. Saunders (red.): *Ancient monuments and their interpretation, essays presented to A.J. Taylor*. London/Chichester.
 Hurst, J. G. 1988: Problems of Middle-Rheinish stoneware in Britain. D.R.M. Gaimster, M. Redknap, & H.H. Wegner (red.): *Zur Keramik des Mittelalters und der beginnenden Neuzeit i Rheinland/Medieval and later pottery from the Rhineland and its markets*. BAR International Series 440. Oxford.
 Hurst, J.G., D.S. Neal & H.J.E. van Beuningen 1986: Pottery produced and traded in north-west Europe 1350-1650. *Rotterdam Papers* VI. Rotterdam.
 Jensen, A.G. 1924: *Jydepotten, Vort lands ældste Haandværk*. København.
 Jensen, V. 1982: 1400-årenes lertøj i Kolding. *Hikuin* 8, 1982.
 Jensen, V. 1988: Kakler, keramik og glas ældre end 1550. *Hikuin* 14, 1988.
 Klinge, E. 1979: *Deutsches Steinzeug der Renaissance- und Barockzeit*. Hentjens-Museum /Deutsches Keramikmuseum. Düsseldorf.
 Koch, H.D. 1982: En oversigt over middelalderlige genstande fundet i Køge. *Køge Museum* 1978-82. Køge.
 La Cour, V. 1961: *Næsholm*. København.
 Liebgott, N.-K. 1975: Medieval Pottery Kilns at Faurholm in North Zealand, Denmark. *Acta Archaeologica* 46.
 Liebgott, N.-K. 1978: *Danske fund af møntdateret keramik ca 950-1450*. Nationalmuseets skrifter. Arkæologisk-historisk række 18. København.
 Liebgott, N.-K. 1979: *Stakhaven, Arkæologiske undersøgelser i Senmiddelalderens Dragør*. Nationalmuseets Skrifter. Arkæologisk-historisk række 19. København.
 Liebgott, N.-K. 1989: *Dansk Middelalderarkæologi*. København.
 Linaa Larsen, J. 1995: *Keramik fra Torvet i Horsens – typologi, proveniensbestemmelse og datering*. Århus.

- Linaa Larsen, J.1996: Blyglaseret stentøj – et sjældent fund i Danmark. *Anno Domini*, 2. Årgang, 1996.
- Lüdtke, H.1985: Die Mittelalterliche Keramik von Schleswig. Ausgrabung Schildt 1971-1975. *Ausgrabungen in Schleswig. Berichte und Studien* 4. Neumünster.
- Lynggaard, F.1972: *Jydepotter og ildgrave*. København.
- Madsen, H. J.1991: Skumstrup-Vilhemsborg. En herregårdstomt fra Renæssancen. *Hikuin* 18, 1991.
- Madsen, P.K. & O. Schiørring.1981: En udgravning i Ribes "nye grav" og et fund af keramik fra 1500- og 1600-årene. *Hikuin* 7, 1981.
- Møller Knudsen, B. & O. Schiørring 1992: *Fra grubehus til grillbar. Horsens i 1000 år*. Horsens.
- Norn, O.1948: Vor Frelser Kirke i Horsens. *Ældre Dansk Arkitektur* 2. København.
- Petersen, J.E.1988: Farvergade i Næstved. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1987. København.
- Stephan, H.-G.1981: *Coppengrave. Studien zur Töpferei des 13. bis 19 Jahrhunderts in Nordwestdeutschland*. Materialhefte zur Ur-und Frühgeschichte Niedersachsens Heft 17. Hildesheim.
- Stephan, H.-G.1983: The development and production of medieval Stoneware in Germany, P. Davey & R. Hodges (red.): *Ceramics and trade*. Sheffield.
- Stephan, H.-G.1987: *Die bemalte Irdeware der Renaissance in Mitteleuropa*. Forschungshefte des Bayerischen Nationalmuseums 12, 1987. München.
- Stephan, H.-G. 1992: Keramik der Renaissance im Oberweserraum und an der unteren Werra. *Beiträge der Archäologie zur Erforschung der Sachkultur der frühen Neuzeit*. Köln
- Søgaard, H.1958: *Lertøj fra Nørrejske Museer*. Århus.

SUMMARY

Sherds by the thousand

Pottery from the market-place in Horsens c. 1300-1650

During the excavation of the market-place in Horsens, carried out in 1991 and 1992, i.a. the foundations of a presumptive town-hall and of a porch for St. Ib's Chapel (fig. 1) were found, with large quantities of pottery, c. 22,000 sherds, deriving from about 700 layers. During the subsequent processing, the excavation was divided into 9 activity phases, and the pottery referred to these (fig. 2). The phases were dated by means of the imported pottery. These datings were supplemented by those from 274 coins, which could be related to layers in a matrix. The material consisted of a few Viking sherds, followed by a lacuna up to the 13th century, after which pottery was deposited continuously to about 1700. Most of the pottery consisted of hard-fired grey ware, used for pots, jugs and bowls or dishes (figs. 3-5). While some forms were characteristic of

the 14th, 15th and 16th centuries, many were employed for a longer period. At the end of the 14th century, a new type of grey-fired ware appeared, interpreted as an early kind of 'Jutland pot' (jydepotte: a deep black, burnished ware). The fully developed Jutland pot appeared in the 16th century (fig. 13). Lead-glazed pottery, usually in the form of jugs, is seen in 13th century material. Pots glazed on the outside and bowls glazed on the inside were also included in the range of forms (figs. 6-8). Around 1400, a new type of lead-glazed ware appeared. This ware, which was characteristically glazed on the inside, was used for lugged pots and pipkins, and for dishes and bowls (figs. 9-12). It could be followed right up to the 17th century, when bowls appeared as a new shape in this ware (fig. 15). At the end of the 16th century, dishes with horn-

painted decoration arrived (fig. 14). The imported pottery consisted mainly of almost-stoneware and proper stoneware from the Rhine area and from northern Germany. The pottery from Horsens, which especially for the early phases may be compared to pottery from Århus and Viborg, is very similar to this, but especially with respect to decoration, local groups seem to be discernible. Pottery from the later phases may be compared especially to

pottery from Kolding, Dragør, Sandhagen and Halmstad, which displays similarities, especially to the lead-glazed material, whereas the grey-fired pottery differs somewhat. The pottery from the marketplace reveals that the 15th century in particular was a period when a number of breaks in the pottery repertoire occur and in which new types, which continue into the 16th and 17th centuries, are introduced.

Jette Linaa Larsen
Afdeling for Middelalderarkæologi,
Århus Universitet.

Oversættelse: Peter Grabb
Samtlige tegninger udført af forfatteren
undtagen fig. 9,4 og fig. 10,6,
der er udført af Lizzie Nielsen.
Alle tegninger i 1:3.